

Мартиненко Валентина Олександрівна,

кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник відділу

початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, Україна

ПРОГНОЗУВАННЯ У ЧИТАННІ ЯК ЧИННИК АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У психолого-педагогічній літературі здатність до прогнозування (гіпотетичності) розглядається дослідниками Г.І. Вергелес, Т. О.Гасниковою, В. О.Моляко, С.В.Пироговою, О. І. Раєвим, В. О.Тургель, О. М. Квасюк «як загальна творча здатність, яка полягає у можливості висловлювати різноманітні обгрунтовані передбачення про перспективи і причини розвитку явищ реальної дійсності» [1,с.20]. Вона забезпечує сучасній людині успішну адаптацію у швидкозмінному природному та соціальному середовищах, сприяє розвитку особистості, готової до розв'язання багатьох нестандартних завдань, успішно вирішувати проблемні ситуації у різних сферах життєдіяльності.

Читання як особливий вид мовленнєво-мисленнєвої діяльності актуалізує розвиток у школярів навчальних дій, пов'язаних з прогностичними операціями, що уможливають гнучкий, неординарний підхід до розв'язання різних питань, розвивають здатність до смислового прогнозування під час сприймання усного чи писемного повідомлення, сприяють досягненню поглибленого рівня активної й усвідомленої читацької діяльності.

Прогностична діяльність учнів пов'язана з розвитком у них певних мисленнєвих операцій, насамперед - встановлення причиново-наслідкових зв'язків. Уміння бачити зв'язок причин і наслідків у явищах, подіях, вчинках персонажів дає змогу успішно висувати перспективні гіпотези, звернені у майбутнє, а також ретроспективні, спрямовані у минуле. Важливе місце у прогностичній діяльності займають розумові дії планування, цілепокладання, які забезпечують уявне прораховування ходу розвитку подій, а також мисленнєві операції порівняння, узагальнення та ін.. Зазначені розумові дії не

можуть функціонувати без механізмів активної творчої уяви, оскільки саме вона породжує нові образи, які складають основу творчого перетворення дійсності.

Молодший шкільний вік за висновками дослідників є сензитивним щодо розвитку креативних якостей особистості дитини загалом і прогностичних умінь зокрема (О. М. Бершанська, О. С. Богданова, Л. А. Регуш, О. Я. Савченко, Т. Ф. Федорова). У цей період у навчальній діяльності учнів відбувається процес накопичення і розширення соціального досвіду, формуються рефлексивні механізми, внутрішній план дій.

Водночас здатність до прогнозування молодших школярів дає підстави говорити про її вікові обмеження функціонування. Йдеться про функціональну незрілість зазначених вище мисленнєвих операцій, абстрактно-логічного мислення, його конкретний характер тощо. Крім того, у цьому віці має місце недостатній соціальний досвід, запас фонових знань дітей і т. ін..

Читання як складний пізнавальний процес протікає за участі смислового сприймання, механізмів зорового сприймання, різних властивостей уваги, пам'яті, мислення, уяви та інших інтелектуальних дій. Прогностична діяльність під час читання активізує інтелектуальну активність дітей, спонукає їх думкою забігати наперед, передбачати не лише наступні лексичні одиниці, які йдуть услід за прочитаним, але й висувати імовірні гіпотези щодо подальшого розвитку подій.

Технологія поетапного опрацювання змісту художніх та інформаційних текстів у контексті розвитку прогностичних умінь, активізації різних пізнавальних процесів молодших школярів містить такі змістові аспекти.

На етапі до тексту проводиться робота над змістом заголовка, ключовими словами, ілюстраціями; написами на обкладинці, анотацією, змістом(переліком) творів, ілюстраціями в середині дитячої книжки, що забезпечує первинну інтерпретацію тексту. З опорою на ці показники та на власний читацький досвід учні вчать висловлювати свої передбачення стосовно смислового, тематичного, емоційного спрямування змісту тексту,

визначати персонажів. Використання завдань, які розвивають механізм прогнозування на етапі дотексту, сприяє цілеспрямованішому читанню тексту, глибокому осмисленню його змісту, створює передумови пошукової діяльності школярів, у процесі якої вони розмірковують, доводять, тобто виявляються задіяними в активну, творчу мовленнєво-мисленнєву діяльність.

Етап власнетекстової діяльності є надзвичайно важливим у набутті учнями читацького досвіду – раціональних та ефективних способів і прийомів самостійної поглибленої роботи з текстами різних видів. У контексті розвитку здатності до прогностичної діяльності, на цьому етапі відпрацьовуються такі важливі навчальні прийоми, читацькі стратегії, мисленнєві дії, як встановлення, пояснення причиново-наслідкових зв'язків між актуальними подіями та їх імовірним розвитком, реконструкція і перетворення уявлень, висунення імовірних гіпотез щодо подальшого розвитку подій у творі, прийоми розвитку мовної та контекстуальної здогадки; «читання із зупинками», мисленнєві операції аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення тощо.

Враховуючи вікові особливості розвитку в учнів початкових класів мисленнєвих процесів, вміння встановлювати, пояснювати, розкривати у тексті причиново-наслідкові зв'язки, здійснювати реконструкцію і перетворення уявлень потребують цілеспрямованого формування. Так, на етапі власнетекстової діяльності у процесі виконання учнями системи прогностичних завдань проводиться формування умінь усвідомлювати, обґрунтовувати та узагальнювати виділені причини і наслідки; імовірний характер причин і наслідків; вміння бачити та орієнтуватися на різну часову перспективу (близьку чи віддалену у часі); розвиваються широта та варіативність асоціативного поля (вміння повно, різнобічно аналізувати один і той самий об'єкт, подію) та ін.

Застосування під час первинного ознайомлення із змістом твору прийому «читання із зупинками»(читання тексту частинами) сприятиме розвитку у дітей творчої уяви, умінь висувати, обґрунтовувати власні гіпотези щодо імовірного подальшого розвитку інформації, подій у творі, порівнювати

висунуті передбачення і реальний зміст тексту; формуванню важливих комунікативних умінь слухати, сприймати гіпотетичні ідеї інших учнів, проводити аналіз висунутих гіпотез на предмет відповідності/невідповідності з авторським варіантом розвитку, визначати пропущені деталі, важливі для розуміння логіки розвитку подій, запропонованої автором тощо.

Важливим для повноцінного сприймання змісту тексту і його адекватної інтерпретації є не лише висунення та перевірка смислових гіпотез, а й поєднання цих процесів з рефлексивною діяльністю, яка дає змогу школярам усвідомити власне розуміння чи нерозуміння змісту твору.

Післятекстова діяльність покликана сприяти розвитку компонентів ціннісно-смислової, емоційно-вольової сфер особистості дитини. Учні здійснюють самоаналіз, самооцінку своїх читацьких гіпотез, висловлених до читання, а також у процесі читання тексту під кутом зору їх адекватності, обґрунтованості, перспективності і варіативності.

Під впливом прочитаного читачі продовжують взаємодіяти з текстом, фантазувати, прогнозувати. Здійснюється їх самовираження, розвивається креативне мислення, уява через різні види творчої діяльності. У цьому сенсі для нас важливим є висновок фахівців про те, що творче мислення молодших школярів вирізняється особливою рисою – наявністю механізмів емоційного й інтелектуального передбачення. Якщо роль передбачення у мисленнєвому процесі досить значна, то у творчому мисленні має визначальне значення [2].

Список джерел:

1. Тургель В. А., Гасникова Т. О. Особенности гипотетичности как общей творческой способности младших школьников: Герценовские чтения. Начальное образование. Том 1. СПб: Издательство ВВМ. 2010. С.18-26.
2. Ермолаева-Томина Л.Б., Опыт экспериментального изучения творческих способностей. *Вопросы психологии*. 1997. № 4. С. 74-84.